

РОЗДІЛ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

ДІЄЗДАТНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ОСНОВНИХ ТИПІВ ПРАВОРОЗУМІННЯ

CAPACITY OF A PERSON AS A SUBJECT OF LAW THROUGH THE PRISM OF THE MAIN TYPES OF LEGAL THINKING

Братасюк В.М.,
кандидат юридичних наук,
суддя

Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області

У статті висвітлюється проблема трактування дієздатності як характеристики суб'єкта права з позицій основних типів праворозуміння: легістського (законницького) та юридичного (природно-правового). Наголошено на науковій некоректності розуміння дієздатності в контексті легізму, несумісності його з демократичними цінностями та принципами. Показано гуманістичну суть дієздатності з позицій юснатуралістичного підходу.

Ключові слова: суб'єкт права, права людини, типи праворозуміння, правоздатність, дієздатність, легізм, юснатуралізм.

В статье освещается проблема понимания дееспособности как характеристики субъекта права с позиций основных типов правовопонимания: легистского (законнического) и юридического (естественно-правового). Акцентировано внимание на научной некорректности понимания дееспособности в контексте легизма, несовместимости его с демократическими ценностями и принципами. Показана гуманистическая сущность дееспособности с позиций естественно-правового подхода.

Ключевые слова: субъект права, права человека, типы правовопонимания, правоспособность, дееспособность, легизм, юснатурализм.

The article deals with the problem of the interpretation of the capacity as a characterization of the subject from the standpoint of the main types of legal thinking: the legal and natural-legal. The scientific incorrectness of understanding of capacity in the context of legism, its incompatibility with democratic values and principles is emphasized. The humanistic essence of capacity is shown from the standpoint of the naturalist approach. The emphasis is on the understanding of the legal capacity of a person-personality as a real opportunity to freely exercise their natural rights and fulfill the duties assigned to it. It is shown that from the standpoint of the natural-legal approach, the capacity of a person as a subject of law is a manifestation of his self-determination, the basis for his self-realization as a person, in contrast to the legist interpretation of capacity as a performance of normative obligations to the state.

Key words: subject of law, human rights, types of legal thinking, legal capacity, capacity, legism, jurisprudence.

Постановка проблеми. Осмислення проблеми становлення людини як суб'єкта права в контексті сучасного правового реформування нині особливо на часі, оскільки успіх самого цього реформування залежить від вирішення цієї проблеми – українцям необхідно з об'єктів законницького впливу держави стати сучасними реальними, а не декларованими, суб'єктами права, які зроблять якісні зміни в праві незворотними. Особливо важливою характеристикою суб'єкта права, поруч із іншими характеристиками, є його дієздатність. Дослідження її з позицій основних типів праворозуміння дозволить розкрити значущість реальної дієздатності людини для правового життя; вплив її на розвиток права, творення його та захист; з'ясувати взаємопов'язаність різних якісних ознак правосуб'єктності людини; значущість дієздатності для ствердження самої цієї людини в праві.

Стан опрацювання. Низка українських авторів, зокрема, теоретиків права: О. Осауленко, А. Олійник, В. Сухонос, О. Скакун, П. Рабинович, Н. Шестопалова й ін., розробили поняття дієздатності, його функції, значущість для правового порядку тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Проте ці дослідження зроблено в основному з позицій легістського (законницького) типу праворозуміння. Оскільки для сучасної України особливо важливою проблемою є ствердження природно-правової доктрини, то переосмислення проблеми дієздатності людини як суб'єкта права з позицій природно-правового підходу не може не бути актуальним.

Мета статті – з використанням порівняльно-правової методології подати філософсько-правове осмислення дієздатності людини як суб'єкта права з позицій основних типів праворозуміння: легістського та природно-правового (юснатуралістичного).

Виклад основного матеріалу. Дослідження зазначеної проблеми потребує звернення до низки таких філософських понять, як: «індивід», «індивідуальність», «особистість», «суб'єкт». У науковій літературі акцентується увага на ідеї генези людини від особи до особистості: спочатку людина постає як особа, окремішній індивід, потім як соціальний індивід, персоніфікована соціальна група (становий індивід), а вже потім, на достатньо високому рівні розвитку соціуму, за наявності низки передумов людина постає як особистість. Ця категорія відображає фундаментальну, істотну рису людини бути не лише залежною від суспільства, не просто пасивним продуктом його впливів, обставин, а виступити *суб'єктом* (курсив авт. – В. Б.), діючою, активною істотою, якій притаманна свобода волі та вибору, здатність до творчо-конструктивної діяльності в усіх можливих проявах [7, с.132]. Тобто сучасне людинознавство наголошує на ідеї особистості як суб'єкта історичної дії. *Бути суб'єктом, тобто бути активно-діяльним індивідом, який пізнає, мати свободу вибору, самовизначатися. Ця характеристика має бути притаманна і суб'єктові права.*

Ми хотіли б актуалізувати цю ідею, оскільки з позицій легістської доктрини суб'єкт права трактується, по суті, як пасивно-споглядальна істота, яка має права, «надані державою», наділена правами ззовні, тобто ці права вона отримала без особливих зусиль і вибору; вона, щоправда, їх, ці «надані державою» права, використовує, будучи дієздатною, тобто вона проявляє власну волю, але на нормативній основі, створеній державною владою без її участі, а тому ця воля пригнічена владним вибором. Як має поводитися людина в правовій реальності? Яка модель поведінки

має нею реалізовуватися: пасивно-споглядална чи активно-діяльнісна? Спробуємо проаналізувати цю проблему з огляду також і на сучасні українські реалії.

«Правосуб'єктність, – як зазначається в науковій літературі, – є можливістю і здатністю особи бути суб'єктом правовідносин з усіма із правовими наслідками» [8, с. 340]. Правоздатність – це *фундаментальна основа людської свободи*, самовизначення, самореалізації, самоздійснення людини-особистості, а отже, формування автономного індивіда, який є творцем людського буття.

Дієздатність як складник правосуб'єктності можна визначити як «здатність суб'єкта правовідносин власними діями приймати на себе обов'язки і використовувати свої права. Інакше кажучи, це можливість реалізувати правоздатність» [8, с. 341]. В іншому джерелі дієздатність визначено як «<...> здатність людини своїми діями самостійно здійснювати надані законом права, створювати для себе своїми діями обов'язки і виконувати їх» [9, с. 86]. Зауважимо, що тут чітко зазначено, що права людині «надані законом», а обов'язки людина створює собі власними діями – отака суміш елементів різних доктрин – законницької та юридичної (юснатуралістичної). Свобода дії особи, відповідно до цього трактування, зводиться лише до виконання індивідуальних нормативних дозволів.

Правоздатність окремі автори в дусі юснатуралістичної доктрини називають природним правом людини, бо вона набувається від народження, а дієздатність не є «природним правом людини», оскільки «визначається і надається на основі права (очевидно, позитивного – В. Б.) і є категорією юридичною <...>» [9, с. 86]. Отже, людині без «наданої» державою здатності реалізувати її права зробити це неможливо – це вже знову сповзання в легістсько-нормативістське трактування правових явищ. Саме з позицій законницької доктрини суб'єктивне й об'єктивне право співвідносяться так: суб'єктивне право як «певні правові можливості», що «є похідними від змісту загальних правил, з яких складається об'єктивне право» [8, с. 180]. Отже, об'єктивне право, тобто державне, позитивне, є первинним, воно визначає суб'єктивне в даному разі. Це легістська недовіра до людини, недооцінка її, приниження перед державою.

На протиположному трактуванню правового обов'язку можемо в іншому джерелі прочитати, що «юридичний обов'язок – це вид і міра необхідної поведінки, яка встановлена законом» [8, с. 344]. Заперечувати те, що держава може узаконювати певні обов'язки не можна, але й вичерпувати правові обов'язки лише закріпленими в законі теж не можна. У наведеному вище визначенні до уваги взято лише позицію держави, збережено її монополію на правотворчість і першість, чи первинність стосовно людини, що вже не витримує наукової критики, відповідно до міжнародних правових актів та чинної Конституції України.

Зазначене вище трактування дієздатності бере початок у радянській епосі, яка активно використовувала законницьку доктрину, надавала радянським людям права створення нормативних актів, суворо відмірювала той мінімум свободи, який не загрожував її існуванню. Свободи було не стільки, скільки потрібно було людині, а стільки, скільки потрібно було владі. Особливістю радянського законодавства було те, що в ньому багато місця відводилося заборонам і зобов'язанням. Диспозитивності як методу правового регулювання в радянському законодавстві відводилося дуже скромне місце. Пасивним методом правового регулювання в радянські часи був імперативний владно-наказовий метод. Саме завдяки цьому методу радянська влада забезпечувала здійснення своєї тоталітарної волі.

Радянський громадянин отримав свої права «<...> з рук панівного класу в інтересах суспільних, з метою здійснення своїх обов'язків, що лежать на ньому як членові суспільства», як писав О. Малицький [9, с. 49]. Отже,

радянська держава дає своєму громадянину певний простір свободи для виконання обов'язків стосовно держави. «Права як громадянські, так і публічні» О. Малицький розглядає як засоби для здійснення обов'язків. Він зазначає: «<...> право як зобов'язання – ось корінна відмінність погляду соціалізму на суб'єктивні права особи від погляду на них буржуазних доктрин». Дозволено лише те, що дозволено законом, «оскільки носієм і джерелом права є не особистість, а держава» [9, с. 49].

Законність фактично була формою насилля влади над людиною і її правами. *Правоздатність радянських людей через це була фактично законоздатністю, а не правоздатністю*. За розуміння права як обов'язку це була репресивно-зобов'язувальна законоздатність, тобто здатність радянської людини бути об'єктом законницького впливу держави і носієм обов'язків перед державою, що поглинула суспільство.

Дієздатність як складник правосуб'єктності особи за радянських часів полягала в реалізації людиною «наданих державою прав», точніше, у виконанні нормативно-владних приписів, обов'язків, «букви закону». Бути здатним діяти означало використовувати норми права, тобто закону, виконувати їх «чітко і строго» – легізм послугоується і відповідною лексикою: «чітке виконання», «суворе і неухильне» виконання державно-владних приписів. Поведінка радянських людей під час здійснення «відміряної» владою в законі свободи мала бути «неухильною», стандартною. Жодної нестандартної, непрогнозованої, непередбачуваної поведінки, що виходила б за межі, встановлені владою, дозволити собі радянські люди не могли.

Легістська теорія права серед форм реалізації права особливо наголошує на таких, як виконання та дотримання права, тобто норм закону, зобов'язань, приписів позитивного права. Ці форми реалізації права, як підкреслюється в наукових джерелах, вимагають утримання від активних дій, передбачають здебільшого пасивно-споглядалну поведінку [4; 6; 9]. Така поведінка дуже влаштувала тоталітарну владу, яка максимально використовувала репресивне законодавство для пригнічення волі тих, кому воно було адресоване, ствердження власної волі, продовження свого існування в часі.

«Надані державою» права використовували із проявом волі, але лише на нормативній основі, створеній державною владою без їхньої участі. Тобто це дія «не за власною волею», це воля, що пригнічена владним вибором. Ця дієздатність часткова, оскільки її джерело не у власній волі, а у волі державно-владній. Дієздатність особи в легістській доктрині є насправді не правовою, а нормативістською, *законницько-репресивною дієздатністю*.

Окрім того, пасивність і споглядалність людини як псевдосуб'єкта права виявляється в її неучасті в правотворчості, *ухваленні правових рішень* (курсив авт. – В. Б.), *у відсутності боротьби за право, захист права* тощо. Таке бачення людини як суб'єкта права, який фактично є *об'єктом державно-владного законницького впливу*, а не суб'єктом права, не може відповідати потребам демократичних перетворень, які розпочалися в сучасній Україні, місцю та ролі людини в них, тому потребує переосмислення.

Під час аналізу поняття правосуб'єктності з позицій справді юридичного (природно-правового) підходу варто відштовхуватися від: 1) ідеї правової реальності, яка не зводиться лише до правовідносин, а є категорією значно глибшою з змістом; 2) того, що людина є центром «імперії права» (Р. Дворкін), що саме людина є найвищою цінністю загалом і першопочатком права. Правова суб'єктність тоді постає як реальна можливість і здатність людини передусім *створити* право, мати його і *володіти* ним, *діяти* відповідно до нього, на його засадах, реалізовувати його, нести за нього відповідальність, *стверджувати* його, боротися за нього, *захисти-*

ти його тощо. Інакше кажучи, бути справді автоматним суб'єктом, а не об'єктом законницького впливу держави. Ми додаємо такі функції суб'єкта права, як: *правотворчість, володіння правом, боротьба за право, захист його*. Загалом же ми мислимо суб'єкта права як безумовно *активне начало* в правовій реальності, чого ми не бачимо в державоцентристській легістській доктрині, де правосуб'єктність підмінено законосуб'єктністю, людини як об'єкту законницького впливу держави відведено пасивно-споглядальну позицію, а роль активного начала відведено державі та закону.

На наш погляд, зважаючи на бівалентну природу права, є сенс, очевидно, говорити про дієздатність природно-правову та позитивно-правову. **Природно-правова дієздатність** – це здатність людини реалізовувати, втілювати в життя на засадах правової рівності принципи права, свої природні права як вільний вибір, що зумовлений звичаєво-традиційними, історично-культурними, ціннісними, ментальними й іншими вимірами соціуму, до якого вона належить. Можна визначити й інакше: **природно-правова дієздатність** – це діяльність людини із втілення в життя принципів права, що і є правами людини. Ми зазначаємо, що *правова дієздатність* – це можливість суб'єкта права використовувати у своїх інтересах, відповідно до своїх потреб принципи права. Це можливість діяльності суб'єктів права із втілення в життя їхніх прав як принципів права. Ми схильні вважати права людини принципами права. Така позиція є в науковій літературі, що представляє природно-правову доктрину [11; 12; 13]. Зокрема, Р. Алексієєв пише: «Права людини – це права абстрактні. Вони стосуються *безумовного*, наприклад, свободи та рівності, життя та власності, свободи слова та захисту особистості. <...> Права людини потребують зважування (balancing). Зважування – це найважливіший етап аналізу пропорційності. Аналіз пропорційності передбачає, що згадані вище права мають структуру принципів. А це, у свою чергу, означає, що й права людини мають структуру принципів» [14, с. 124].

Звісно, на дієздатність людини як суб'єкта права істотно впливає рівень (balancing) розвитку конкретного суспільства загалом і людини-особистості зокрема, тип держави, трактування права тощо [14].

Позитивно-правова дієздатність – це здатність суб'єкта права реалізовувати на засадах правової рівності власні права як вільний вибір, окреслений державним законодавством. Хочемо підкреслити, що *непринципово* зводити правову дієздатність до *нормо- чи законодієздатності*, оскільки *права людини не вичерпують позитивним правом, а є ширшими від нього і визначальними стосовно нього*. Людині важливо втілювати в життя ідею права як принцип правової рівності, безвідносно до того, чи це природне, чи це позитивне право, бо це запораука її самовизначення та самоздійснення, гармонізації відносин, фундаментальна засада розвитку і особистісного, і суспільного.

Позитивно-правова дієздатність, очевидно, має бути похідною від природно-правової дієздатності, оскільки закон є наслідком права. Хоча, мабуть, буде науково коректніше мислити ці два різновиди дієздатності такими, що не протистоять один одному чи заперечують один одного, а взаємодоповнюють, забезпечують тим самим людині як суб'єкту права повноцінне життя. Дієздатність людини-особистості зумовлена місцем і роллю людини в даному суспільстві, місцем її на шкалі суспільних цінностей: якщо людина перебуває на вершині суспільної шкали цінностей, її дієздатність не буде зазнавати штучних обмежень із боку державної влади. І навпаки, у разі зневаги державної влади до людини,

нехтування її правами та свободами, безпідставного обмеження її прав, дієздатність її буде частковою, дозваною державною владою, що спричинить ситуацію несвободи, реального безправ'я людей. Свобода в тоталітарному суспільстві трактується як поведінка, унормована законом, безвідносно до його правового чи свавільного, неправового змісту. Тобто в такому разі правова поведінка ототожнюється з нормативною, відміряною законом, навіть неправовим. Свобода для легізму не є цінністю. Безвідносно до змісту державно-владного припису легістська доктрина акцентує увагу на загальнообов'язковості його виконання.

У науковій літературі та на практиці виділяється обмежена дієздатність, напр., дієздатність неповнолітніх [4; 8; 14]. Ми ж, коли говоримо про часткову чи дозовану дієздатність, маємо на увазі штучне, неправомірне обмеження дієздатності повнолітньої людини, що має повний обсяг прав.

Розбудова демократичних засад життя, ствердження загальнолюдських цінностей, принципу верховенства права, гуманізація правового життя як провідна ідея правового реформування в нинішньому українському соціумі потребують активно-діяльнісного суб'єкта права, який прагне максимуму свободи, готовий динамічно діяти, використовувати її на благо побудови правового життя, ствердження верховенства права тощо.

Особистість – істота самобутня, здатна до активної дії, творча, оригінальна – це і становить її найбільшу цінність [7]. Особистість «вкорінена у внутрішній план існування, тобто у світі духовному, у світі свободи», це «суб'єкт серед суб'єктів і перетворювати її на об'єкт і річ означає смерть», – зазначав М. Бердяєв [15, с. 15]. Будь-яка особистість і самоціль, і самоцінна. Безпідставне звуження її дієздатності зумовлює трансформацію людини-особистості як суб'єкта права в деперсоналізовану пасивно-споглядальну істоту, в об'єкт державно-владних маніпуляцій, істоту, не здатну до повноцінного людського життя, демократичних перетворень тощо. Не випадково в ч. 3 ст. 22 чинної Конституції України зазначено: «При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод». У ст. 23 Конституції України закріплено право людини «на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей» [17]. Звісно, цей вільний розвиток можливий лише у вільній країні, де індивідуальна свобода є реальною загальнолюдською цінністю.

І. Покровський зауважив, до яких небезпечних наслідків веде заперечення особистості як суб'єкта права, репресивне ставлення влади до людини, і підкреслив, що ця особистість «чим далі, тим більше не зможе миритися з якою б то не було слабкістю, караністю свого правового становища. Не милості, а права вимагає вона. Не «об'єктом державної зневаги» бажає вона бути, а самостійним суб'єктом цілепокладання. А із цієї позиції жодний правопорядок не може обійтися без визнання людини як такої юридичною особистістю, суб'єктом права» [18, с. 112].

Висновки. Право здатне вдосконалювати як окремішню особистість, так і цілі народи. Хоча це процес двосторонній: право як форма духовного досвіду, як процес його розгортання в людському бутті потребує активних дій з його пізнання, використання, засвоєння, ствердження, переживання і проживання. Право прагне зустрічі з людиною і в цій зустрічі, яка триває вже кілька тисячоліть, поволі народилася і зміцніла людина-особистість, що взяла на себе відповідальність за розвиток права, стала його втіленням та вираженням як суб'єкт, що посів серед інших його проявів чільне місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Осауленко О. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник: монографія. К.: Знання, 2006. 334 с.
2. Олійник А., Гусарев С. Теорія держави і права: підручник. К.: Юрінком, 2001.
3. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. 5 вид., зі змінами. К.: Атіка, 2001. 176 с.
4. Скакун О. Теорія держави і права: підручник. Пер. з рос. 2 вид. Харків: Консум, 2005. 656 с.
5. Сухонос В. Теорія держави і права: навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 536 с.
6. Сілаєва Т. Філософія: навчальний посібник. Тернопіль, 2001. 218 с.
7. Цвік М. та ін. Загальна теорія держави і права: підручн. для студ. вищ. юрид. навч. закл. / за ред. М. Цвіка, О. Петришина. Х.: Право, 2002. 428 с.
8. Олексик Х. Основи теорії права та держави: конспект аудіолекцій. Ужгород: ЗақДУ, 2011. 232 с.
9. Малицкий А. Советская конституция. 2-е изд. Харьков, 1925. С. 5–43.
10. Нерсесянц В. Философия права: учебник для вузов. М., 1998. 652 с.
11. Головатий С. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія держави та права; історія правових та політичних вчень». К., 2009. 44 с.
12. Градова В. Ідея верховенства права в українській правовій традиції: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». К., 2013. 247 с.
13. Алексіс Р. Існування прав людини. Право України. 2011. № 8. С. 121–130.
14. Загальна теорія держави та права / відпов. ред. О. Зайчук; наук. ред. Н. Оніщенко. К.: Юрком-Інтер, 2008. 400 с.
15. Бердяев Н. О рабстве и свободе человека. Царство Духа и царство Кесаря. М., 1995. С. 74–113.
16. Конституція України. Київ: Велес, 2014.
17. Покровский И. Основные проблемы гражданского права. 3 изд., стереотип. М., 2001. С. 91–134.

УДК 340.12..2-1

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ РЕЛІГІЇ

PHILOSOPHICAL AND IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF RELIGION

Пайда Ю.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена розкриттю різних аспектів взаємовпливу філософії та релігії, адже переосмислення цінностей релігії, її змістовного, значеннєвого елементу є необхідним та має очевидний практичний вимір, що впливає на формування оптимальної філософської парадигми.

Ключові слова: релігійна філософія, культура, теологічний підхід, філософський підхід, світогляд, соціальна функція релігії, релігія, матеріалістична діалектика, суспільна свідомість, індивідуальна свідомість, релігійний феномен.

Статья посвящена раскрытию разных аспектов взаимного влияния философии и религии, поскольку переосмысление ценностей религии, её содержательного, смыслового элемента является необходимым и имеет очевидное практическое измерение, которое влияет на формирование оптимальной философской парадигмы.

Ключевые слова: религиозная философия, культура, теологический подход, философский подход, мировоззрение, социальная функция религии, религия, материалистическая диалектика, общественное сознание, индивидуальное сознание, религиозный феномен.

The article deals with the analysis of various aspects of the mutual influence of culture and religion, because reconsideration of cultural values, its meaningful, semantic element is necessary and has obvious practical dimension that affects forming of the optimal cultural paradigm.

Key words: religion, culture, theological approach, philosophical approach, philosophy, social function of religion, religious philosophy, materialistic dialectics, social consciousness, individual consciousness, philosophical phenomenon.

Постановка проблеми. Питання сутності релігії здавна є дискусійними. У результаті полеміки сформувалось декілька основних підходів щодо розуміння та визначення релігії, а саме богословсько-теологічний, філософський, соціологічний, психологічний тощо. Вони відрізняються в основному за пояснювальним принципом. Разом із тим усі підходи деякою мірою взаємопов'язані, насамперед через вплив одних на інші, використання тією чи іншою світоглядною традицією окремих ідей своїх опонентів та ін.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Істотний внесок у дослідження різноманітних аспектів цієї проблеми внесли такі російські та вітчизняні вчені, як: С. Алексєєв, В. Бабкін, Г. Дж. Берман, М. Козюбра, О. Костенко, В. Нерсесянц, А. Сухов, Д. Угринович, С. Токарєв, М. Андріанов, А. Колодний, А. Полешко та ін.

Мета цієї статті полягає у дослідженні тих можливостей, які пропонує релігія для людини, для культури нашої епохи, яка змінює не тільки свідомість людей та умови їх

існування у світі, але й сам світ. Тому необхідний серйозний аналіз антропологічних та онтологічних причин існування релігії, її культурологічних можливостей.

Виклад основного матеріалу. На відміну від теології для філософії характерне критичне ставлення до всіх явищ дійсності, зокрема й релігії. Богословсько-теологічний підхід здійснюється на основі сприйняття релігійного вірування як первинної і безумовної істини в рамках релігійного досвіду. Філософія ж вимагає вийти за межі цього досвіду і розглядати релігію з позиції розуму і напрацьованої нею та іншими науками методології дослідження.

Одним із головних завдань філософії, як відомо, є розроблення світогляду, який відповідає сучасному рівню науки, історичній практиці та інтелектуальним потребам людини.

Здійснюючи аналіз ступеня розробленості проблеми, слід зазначити, що релігія була об'єктом філософського розгляду протягом всього свого існування, свого розвитку.